

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

STELTKLUTENINVASIES MET BROEDGEVALLEN IN ONS LAND

D. A. VLEUGEL en G. F. WILMINK.

Het was in de gedenkwaardige bevrijdingszomer van 1945, dat een paar Steltkluten zo vriendelijk was, ons in de eigen veste te bezoeken. Toen de heer Mulder, destijds phytopatholoog aan het laboratorium van Zeelands Proeftuin, het paar ontdekte, had het reeds drie jongen die alle vlot konden vliegen. Hoe lang de dieren hier al vertoefden, zijn we niet te weten kunnen komen. De familie verbleef een dag of tien op het zg. Schorretje, een terreintje vlak ten noorden van Goes aan de Oude Zeedijk, die voor ruim een eeuw nog het water van de Oosterschelde moest keren, vroeger een natuurmonumentje in zakformaat met allerlei halophyten, tot de

Goesse gemeentereiniging er zich over ontfermde. Stel U voor, Steltkluten op een vuilnisstortterrein; maar desalniettemin, wij konden er niet genoeg van krijgen. Diezelfde zomer werden ook in Zeeuws-Vlaanderen verscheiden malen Steltkluten gezien. In de eerste helft van Augustus ontdekten we een paar met twee jongen aan het Koegat, een kreek bij Rapenburg, die later opnieuw de aandacht van de Zeeuwse vogelliefhebbers zou trekken, doordat er in de broedtijd Wouwaapjes ontdekt werden, die in het overig deel van onze provincie bij ons weten niet voorkomen. Dat Koegat ligt een kwartiertje fietsen, voor Steltkluten vermoedelijk twee

Fig. 1. *Steltkluut* ♂ komt broedend ♀ aflossen. Heerenpolder, Zuid-Beveland, 12 Juni 1949. Foto G. F. Wilmink.

minuten vliegens, van Groot-Eiland, waar in die eerste bevrijdingszomer verscheidene Steltkluten werden gezien. Het is dan ook zeer waarschijnlijk, dat onze familie van vier daar thuishoorde en niet van IJsselmonde stamde, zoals in *Ardea* werd verondersteld, temeer waar de heer Meyer, naar hij ons later meedeelde, er in dat jaar broedende Steltkluten had aangetroffen. Ook andere vogels vliegen heen en weer van Groot-Eiland naar het Koegat; we zagen er o.a. Kleine plevieren. Een andere keer troffen we er een twintig Kemphanen, pleisterend op hun voortrek; ze namen de vlucht, maar wat later kwamen we ze op Groot-Eiland weer tegen.

Er hebben in 1945 ook nog Steltkluten gebroed bij Mijdrecht en op IJsselmonde. En Engeland beleefde dat jaar de sensatie voor het eerst enige paren broedende Stelt-

kluten binnen zijn grenzen te hebben; J. Staton, de ornitholoog, die er in „British Birds” over publiceerde, schreef ons zo aardig: „I believe the British breeding was an excession of that on your side of the North Sea.”

De inval was dus heel wat royaler dan die van het jaar daarvoor, toen er in de Beemster enige paren gebroed schijnen te hebben. Zowel in 1944 als in 1945 werden er voorts, verspreid door het gehele land, nog zwervers aangetroffen. Maar al met al was de sterkte van deze beide invasies veel geringer dan die van 1935, toen er in ons land ongeveer 25 paren tot broeden kwamen (Amstelmeer, Zaanstreek, Workum, Smilde, Agelo, Gendringen, IJsselmonde (?), Peel en de beide Zeeuws-Vlaanderen). Diverse rondtrekkende dieren werden toen ook waargenomen; vooral het

Kleine Wasmeer bij Hilversum was een belangrijke pleisterplaats.

In de tussenliggende jaren werden er 's zomers zo nu en dan wel exemplaren gezien, maar het broeden werd met stelligheid slechts vastgesteld in 1939 bij Westenschouwen; het broedsel is hier echter, waarschijnlijk door toedoen van meeuwen, die wel meer op hun kerfstok hebben, misgelopen.

Pas in 1949 kwam er weer een behoorlijke invasie tot stand. De meeste broedgevallen vielen in Zeeland. Daarover berichtten Middelman en Vleugel reeds in „In Weer en Wind” van Januari 1950. We willen ons voor dat jaar beperken tot de drie broedgevallen in overig Nederland en de waarnemingen over een aantal Steltkluten die niet broedden achterwege laten.

1. Broedgeval te Watergang (N.-H.). Half Juni werden de vogels hier voor het eerst gezien. De heer Meyer, hoofd der school te Watergang, maakte er helaas melding van in de „Nieuwe Noordhollandse Courant”, hetgeen hij thans zeer betreurt. Want te grote toeloop had tengevolge dat de eieren werden verlaten. De laatste vogel werd op 28 Juni gezien. In tegenstelling met alle andere broedplaatsen was er hier geen kreek of iets van die aard aanwezig, maar wel een brede, over het algemeen vrij ondiepe sloot.

2. Kolken onder Anjum (Fr.), tussen de twee kooien van „It Fryske Gea”. In de tweede helft van Mei bezocht de heer G. Bosch, directeur van het Fries Natuurhistorisch Museum te Leeuwarden het nest. Er was toen, vermoedelijk door een eiervverzamelaar, een ei weggenomen, zodat er net als te Watergang vier geweest zijn. Er is geconstateerd dat de ouden in elk geval drie weken gebroed hebben en, schrijft de heer Bosch: „Iemand in de buurt moet later de ouden met de jongen

gezien hebben”. Mr Lebrecht, die het terrein kent en eveneens verscheidene Zeeuwse broedplaatsen bezocht, zei ons ervan: „Een echt biotoop van Steltkluten.”

3. Kleiputten bij Heelsum (Gld.). Het terrein werd door verscheidene ornithologen bezocht o.a. G. A. Brouwer, Dr H. N. Kluyver en Dr E. J. van Koersveld. Wij willen ons hier echter beperken tot eigen waarnemingen. Deze betreffen de 26e Juni, tevens de eerste datum waarover we waarnemingen hebben. Dr W. bezocht toen de broedplaats en nam waar vanuit een schuilhut. Zijn verslag laten we nu hier letterlijk volgen:

„26 Juni was ik bij Heelsum, waar in een moerassig gebied met riet, biez en enkele lage wilgjes tussen zg. kleiputten zich twee paar Steltkluten ophielden. Beide paren hebben hier gebroed, ze alarmeerden heel sterk. Van één paar heb ik de kleine donsjongen van ca 1 week oud gezien. Het gebied lag tussen de Noordberg en de Rijn. Het paar met de kleine jongen heb ik uit de schuilhut geobserveerd.

Mannetje: Duidelijk verlengde vleugelpunten. Veel zwart op achterhoofd en de hals.

Wijfje: Bijna geheel witte kop en hals. Valer op de rug dan het mannetje. Vleugels minder diep zwart.

Alarmroep: Het wijfje duikt stotend op bezoekers van de broedplaats: „kèw, kèw, kèw, kièuw”, soms wat schor. Het mannetje riep iets hoger van toon. Als het neergestreken is in het water roept het iets rustiger: „kùk, kùk, kùk”, soms iets kluutachtigs. Tijdens het lopen in het water, waarbij voedselzoekende bewegingen worden gemaakt: „kuk, kuk, kiè; kù, kù, kiè”. Als de onrust stijgt, gaat het sneller: „kwit, quit, quit, quit”.

De jongen hebben een recht, zwart snauveltje. Het donspakje is grijs-geklekt, de

Fig. 2. *Steltkluut* ♂ bij het nest. Heerenpolder, Zuid-Beveland, 12 Juni 1949.

Foto G. F. Wilmink.

pootjes zijn grijsachtig tot vleeskleurig met dikke hielgewrichten, nog niet abnormaal lang. In hun doen en laten al echte Steltkluutjes. Tijdens het voedselzoeken maken ze hoge piepgeluidjes."

Tot onze grote verrassing traden er in 1950 opnieuw broedgevallen op. De broedplaatsen lagen alle in Zeeuws-Vlaanderen.

1. Groot Eiland te St. Jansteen. Ondanks goed zoeken kon de heer W. de Kock bij zijn bezoeken aan dit terrein op 11 en 24 Juni, 2 Juli en 6 Augustus alleen niet broedende exemplaren ontdekken. Wel was één Steltkluut op de eerste drie data druk aan het alarmeren. Volgens sommigen behoeft dit alarmeren niet te betekenen, dat er eieren of jongen zijn. Het schijnt dat er soms ook gesimuleerd wordt. Heel veel weten we echter hierover niet. Mr T. Le-

bret vermeldde echter, dat er op 20 Juni een broedend paar was (*Ardea* 1952 : 87). Op dezelfde datum trof hij verder 10 niet broedende exemplaren en 2 niet broedende paartjes aan.

2. Kreek bij Zwarte Sluis tussen St. Kruis en Oostburg. Hierover berichtte de heer De Kock het volgende : „Bij een bezoek op 16 Juni zag ik twee exemplaren, een paar. Het mannetje stond in het water te alarmeren. Het wijfje broedde. Het nest lag op tamelijk laag weiland, zodat de nestinhoud, die uit platte, verrotte rietstengels bestond, nat was. Beide dieren vertoonden een „lamme vleugel". Aan de heer K. C. Hamelink te Oostburg werd echter gemeld door een betrouwbaar waarnemer dat er hier twee paren broedden (i.l.).

3. Grote Gat bij Oostburg. Op 16 Juni werden hier door De Kock 9 exemplaren aangetroffen, waarvan sommige „sleepten" (playing the broken wing). Hij vond één nest met drie eieren. Het nest bestond uit platte stukjes rietstengel, 10 cm boven het waterpeil. Volgens de heer Hamelink hebben hier drie paartjes gebroed.

4. Het Zoute, iets zuidelijker dan het Grote Gat. Volgens de heer Hamelink broedden hier zeven paartjes. Hij schreef ons hierover : „Opmerkelijk is dat de drie paartjes aan het Grote Gat zeer verspreid broedden, terwijl die op Het Zoute meer als kolonie optraden ; in ieder geval lagen deze nesten veel dichter bij elkaar. Zij bleven tot het aanbreken van het jachtseizoen." Begin Augustus kon Vleugel in West-Zeeuws-Vlaanderen nergens meer Steltkluten vinden.

De vraag kan nu gesteld worden, waarom de Steltkluten het ene jaar wel naar het noorden komen opzetten en het andere niet. Hun eigenlijke broedgebied omvat voornamelijk de landen om de Middelland-

	1935	1944	1945	1949	1950
Jaar	+0,6°	+0,2°	+0,9°	+1,1°	+0,3°
Winter	+2,0°	+0,4°	-0,1°	+1,5°	+1,3°
Lente	-0,4°	-0,1°	+2,0°	+0,2°	+0,5°
Zomer	+1,2°	+0,4°	+0,6°	+0,3°	+1,5°
Herfst	+0,8°	-0,1°	+0,8°	+2,0°	-0,2°

se Zee; reeds ten noorden van de Loire is de soort zeldzaam.

Terwijl de eerste (kleine) broedinvasie in Nederland in 1931 viel, waren er in België al eerder een aantal invasies met broedgevallen, nl. in 1907, 1913, 1922, 1925 en 1929; in Duitsland werd het broeden voor het eerst pas in 1949 genoteerd, afgezien van sterk betwijfelde broedgevallen uit het midden der vorige eeuw.

Voor de belangrijkste invasiejaren, t.w. 1935, 1944, 1945, 1949 en 1950, hebben we, aan de hand van de maandoverzichten van het K.N.M.I. te De Bilt, de weersomstandigheden nagegaan, die mogelijk het noordwaartse uitzwermen der langpooten zouden kunnen bewerkstelligen. Eigenlijk behoren we daarvoor ook de weerkundige gegevens van Frankrijk en België te kennen, maar we mogen wel aannemen, dat die vrij sterk met de Nederlandse zullen overeenstemmen. We laten daarbij de kleine broedinvasies met slechts één broedpaar van 1931 en 1939 buiten beschouwing evenals de andere jaren van voorkomen. Hier toch laten de weersomstandigheden minder duidelijke conclusies toe en dienen nader bestudeerd te worden. Vooral ook het ontbreken van de soort in een aantal jaren dient in oorzakelijk verband nagegaan te worden. En over andere oecologische factoren in het gebied van herkomst

als waterstand en broedresultaten is volgens de leidinggevende Franse ornitholoog N. Mayaud (i.l.) nauwelijks iets bekend. We toetsen nu allereerst de opmerking van Prof. Dr G. J. van Oordt, die zegt, dat de Steltkluten „vooral in warme zomers waargenomen worden” (Vogeltrek, 3e dr., p. 10). Volgens de jaaroverzichten van De Bilt gaven de temperaturen de volgende afwijkingen van het gemiddelde te zien (zie tabel bovenaan de blz.; + betekent hierin boven normaal, — onder normaal).

Hieruit blijkt, dat men, met uitzondering misschien van 1935 en 1950, eigenlijk niet van *warme* zomers kan spreken. In 1949, een belangrijk invasiejaar, begon de warme periode zelfs pas tegen midden Juli en waren er vele abnormaal koele dagen in de voorzomer aan voorafgegaan. En juist tijdens onze warmste zomer, in 1947, toen de temperatuur gemiddeld 2,9 °C boven normaal was, trad er geen Steltkluteninvasie op.

Een andere mogelijkheid geeft de vogelkundige Dr Niethammer in zijn „Handbuch der deutschen Vogelkunde”, waarin hij zegt: „het meeste gedurende droge zomers”.

Wanneer we opnieuw de gegevens van De Bilt raadplegen, krijgen we de volgende getallen voor de afwijkingen van de hoeveelheden neerslag:

	1935	1944	1945	1949	1950
Jaar	+12 %	+8,5 %	+3,1 %	-10 %	+25 %
Winter	+24 %	-6 %	+16 %	-35 %	+27 %
Lente	+9 %	-27 %	+29 %	+6 %	+13 %
Zomer	-10 %	-17 %	0 %	-42 %	+23 %
Herfst	+29 %	+70 %	-22 %	+13 %	+33 %

Fig. 3. *Steltkluut* ♀ bij het nest. Heerenpolder, Zuid-Beveland, 12 Juni 1949.

Foto G. F. Wilmink.

Voor 1935, 1944 en 1949 klopt het, maar daar staat tegenover dat 1947, waarin de zomer behalve warm ($+ 2,9^{\circ} \text{C}$), ook droog (-24% neerslag) was, geen invasie te zien gaf; 1947 is dan ook een goed voorbeeld om aan te tonen, dat zelfs het samengaan van droogte en warmte in de zomer geen Steltkluteninvasie behoeft op te leveren.

Hoewel over het algemeen meer te zeggen valt voor *droge* dan voor *warmer* zomers als oorzaak van invasie, toch lijkt het ons al heel onwaarschijnlijk dat de Steltkluten op de warmte of droogte van de zomer zullen reageren, waar ze, naar bekend, al in April en Mei ten onzent arriveren. Veeleer zouden we verband willen zoeken tussen hun verschijnen en de omstandigheden in de daaraan voorafgaande periode. Als we hiervoor uit de overzicht-

jes van De Bilt de neerslag in winter en lente van de voornaamste vijf invasiejaren 1935, 1944, 1945, 1949 en 1950 aflezen, dan blijkt dat winter en voorjaar van 1935 (met $+ 24$ en $+ 9\%$ neerslag), van 1945 (met $+ 16$ en $+ 19\%$ neerslag) en van 1950 (met $+ 27$ en $+ 13\%$ neerslag) niet zoals wij zouden verwachten, te droog maar juist te vochtig waren. In 1944 waren inderdaad winter (met $- 6\%$ neerslag) en voorjaar (met $- 27\%$) te droog; in 1949 had alleen de winter te weinig ($- 35\%$), de lente echter iets te veel ($+ 6\%$) neerslag.

De droogte in de aan het verschijnen voorafgaande winter- en lenteperiode lijkt dus ook al niet de doorslag te geven. Wel zijn er enkele aanwijzingen, dat droogte in de vermoedelijke vertrekgebieden een rol kan spelen, maar deze zijn nog veel te gering, om ze mee te delen.

We zijn nu echter op het idee gekomen, de temperaturen van de maanden Maart en April uit de periode 1935-1952 eens onder de loupe te nemen en menen hieruit nog onze beste conclusies te kunnen trekken. We kozen om verschillende redenen de gemiddelde maximumtemperaturen en ontleenden deze opnieuw aan de maandoverzichten van De Bilt. Ook het aantal uren zonneshijns (het gemiddelde aantal uren plaatsen we tussen haakjes) leek ons niet van belang ontbloot als indicator van de „zomerse” perioden in de betreffende voorjaren. We kozen de maanden Maart en April, omdat vermoedelijk in deze maanden de voornaamste trek valt (vgl. ook Mayaud, *Inventaire des Oiseaux de France*).

Het blijkt dan dat de maximumtemperaturen en de aantallen uren zonneshijns in een of meer decaden van Maart-April boven normaal lagen voor de genoemde vijf broedinvasiejaren. Ze blijken dat echter

ook te doen voor het aan elk dezer jaren voorafgaande jaar, zodat we ons, op grond hiervan, voorstellen, dat een warm voorjaar een bepaalde gewoontevorming bij sommige Steltkluten in zuidelijker gebied tengevolge heeft, d.w.z. ze bezoeken dan plaatsen die noordelijker liggen dan hun normaal broedgebied en het volgend voorjaar treedt, mits aan de vereiste voorwaarden opnieuw voldaan is, een broedinvasie op. De plaatsen die zo in opeenvolgende jaren bezocht worden, behoeven natuurlijk niet dezelfde te zijn, al is dit soms wel het geval. Zo werd bv. Zeeuws-Vlaanderen in 1943 en 1944 bezocht, vóór er in 1945 Steltkluten tot broeden kwamen. Vóór de broedinvasie van 1935 werden er o.a. in 1932 en 1933 gezien in hetzelfde gebied. Voordat er in 1944 broedgevallen waren, kwamen er in 1943 in ons land voor. Dat er in 1950 in Zeeuws-Vlaanderen opnieuw broedgevallen waren, terwijl de temperatuur een hernieuwd optreden nauwelijks deed verwachten, is wel hoofdzakelijk aan deze gewoontevorming toe te schrijven. In twee gevallen hebben we in twee op-

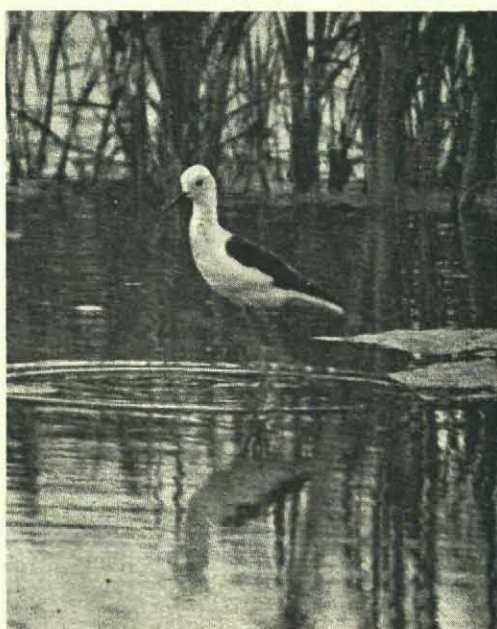

Fig. 4. *Steltkluut* ♀ voedselzoekend. Kleiputten bij de Noordberg, Heelsum, 26 Juni 1949. Foto G. F. Wilmink.

eenvolgende jaren broedgevallen gehad, nl. in 1944 en 1945 en in 1949 en 1950. Laten wij nu de feiten spreken.

1934.	Maart :	Zon 108 (116).	Temperatuur +0,2° ;	+0,4° ;	-1°.
	April :	Zon 161 (161).	Temperatuur +3,2° ;	+5,2° ;	+0,7°.
1935.	Maart :	Zon 154 (117).	Temperatuur -2,5° ;	+3,1° ;	+1,3°.
	April :	Zon 106 (160).	Temperatuur -2,2° ;	0° ;	+0,7°.
1942.	Maart :	Zon 133 (117).	Temperatuur -4,7° ;	-0,9° ;	-0,1°.
	April :	Zon 253 (158).	Temperatuur +0,4° ;	+2,9° ;	+0,5°.
1943.	Maart :	Zon 148 (117).	Temperatuur +1,6° ;	+2,7° ;	+3,5°.
	April :	Zon 179 (158).	Temperatuur +0,7° ;	+4,7° ;	+2,4°.
1944.	Maart :	Zon 121 (117).	Temperatuur -2,9° ;	-1° ;	-1,5°.
	April :	Zon 157 (158).	Temperatuur +0,9° ;	+4° ;	-0,3°.
1945.	Maart :	Zon 105 (117).	Temperatuur -0,4° ;	+1,9° ;	+5°.
	April :	Zon 170 (158).	Temperatuur +1,5° ;	+6,7° ;	-1,2°.
1948.	Maart :	Zon 152 (116).	Temperatuur +2,2° ;	+2,1° ;	+3,2°.
	April :	Zon 184 (155).	Temperatuur -0,3° ;	+4,4° ;	+3°.
1949.	Maart :	Zon 156 (116).	Temperatuur -4,4° ;	-1,1° ;	+3,3°.
	April :	Zon 204 (155).	Temperatuur +2,1° ;	+5,8° ;	+2°.
1950.	Maart :	Zon 112 (116).	Temperatuur +2° ;	+1,9° ;	+0,8°.
	April :	Zon 168 (155).	Temperatuur +0,7° ;	-0,1° ;	-2°.

Het invasiejaar 1935 kenmerkte zich erdoor, dat de Steltkluten vroeger genoteerd werden dan ooit, nl. vanaf begin April. Dit stemt geheel overeen met het vroege optreden van een warme periode in Maart. De tweede decade van April 1944 was zeer zonnig en warm. Er broedden in dit jaar Steltkluten binnen onze grenzen. In 1942 en 1943 werden er wel waargenomen, maar geen broedende.

Ook in 1945 broedden er Steltkluten in ons land.

Als reeds gezegd, zouden wij op grond

van de temperatuur in 1950 geen invasie verwacht hebben, toch vond deze plaats, vermoedelijk door traditiewerking. Het voorjaar van 1951 was duidelijk te koud, er zijn geen Steltkluten waargenomen. De lente van 1952 was uitgesproken te warm, er zijn tot in Noordholland Steltkluten waargenomen, maar voor zover wij weten geen broedgevallen. Wat zal 1953 ons brengen? Afgezien van temperatuursinvloeden, zijn de omstandigheden gunstig voor Steltkluten door de overstromingen die het zuidwesten getroffen hebben.

STINSEN PLANTEN

D. T. E. VAN DER PLOEG.

De volgende studie poogt een overzicht en een samenvatting te geven, van wat er bekend is geworden over de zg. Stinsenplanten in Friesland.

Een stins is een versterkte adellijke hofstede. Door wie en waar de term „Stinsenplant” voor het eerst is gebruikt, is mij niet bekend.

Botke (1932) gebruikt de naam in „De Gritenij Dantumadiel” en ze heeft in elk geval in Friesland burgerrecht gekregen. Onder stinsenplanten heeft men dan langzamerhand leren verstaan zulke planten, die men in Friesland enkel aantreft op terreinen, die eertijds behoord hebben bij hofsteden, oude boerderijen of dergelijke en die zich buiten die terreinen niet hebben verspreid; bv. Holwortel, Helmbloem, Gele anemoon, Winteraconiet enz., men zie de soortenlijst. Planten van historische bodem dus. Omgekeerd mag men dan uit het voorkomen dezer planten op een bepaalde plaats afleiden, dat daar een stins

of iets dergelijks gestaan heeft.

Ik wil hier deze begripsbepaling overnemen. Voor elke, wel eens als stinsenplant vermelde soort wil ik echter nagaan in hoeverre ze als zodanig gehandhaafd kan blijven. Want aan het begrip stinsenplant zullen m.i. niet kunnen voldoen die planten, die ook elders in Friesland op „natuurlijke” standplaatsen voorkomen; of dergelijke planten mogelijk oorspronkelijk ingevoerd zijn, blijft daarbij buiten beschouwing.

Het criterium of een bepaalde plant stinsenplant genoemd mag worden of niet, berust dus bij mij op praktische, en niet op historische gronden. Dit heeft bezwaren, (zie bv. bij *Fragaria*, *Leucojum*, *Crocus*) maar daar men bij andere definities op nog groter moeilijkheden stuit, lijkt dit mij de enige manier, om aan de naam stinsenplant werkelijk enige concrete inhoud te geven.

Iets anders is het met het begrip stinsen-